ságon: gyűjtést rendeztek a lengyelek számára, több mint 30 megye feliratban sürgette Bécs közbelépését, a felkelés leverése után pedig szívesen befogadták a menekült lengyel tiszteket.

1830 januárjában megjelent a magyar polgári átalakulás első programja: Széchenyi *Hitele*. 9 vaskos latin nyelvű kötetben ebben az évben adták ki, s küldték szét a rendszeres bizottságok munkálatait, amelyeket a következő két évben a megyékben megvitattak. Ezek a megyei viták döntő szerepet játszottak a liberális reformmozgalom megindulásában és a reformellenzék kialakulásában. Egyes megyéknek a rendszeres munkálatokra tett észrevételeiben már találkozunk azokkal a reformjavaslatokkal, amelyek majd a reformországgyűlések vitáinak középpontjában fognak állani. Ezekben a megyei vitákban emelkedtek ki azok a politikusok, akik a következő években a reformmozgalom vezetői lesznek.

A „reformkor" elnevezés azt juttatja kifejezésre, hogy a magyar politikai elit a polgári átalakulást fokozatos reformokkal, alkotmányos úton, az országgyűlésen alkotott törvényekkel akarta megvalósítani. Ennek megfelelően a reformok megvalósításáért folytatott küzdelem színterei a hagyományos rendi intézmények: a vármegyék közgyűlései és az országgyűlés voltak. A reformokat támogató közvélemény, egyfajta „reformklíma" kialakításában, a különböző reformelképzelések és programok összecsapásában és vitájában azonban egyre növekvő szerepet játszottak a *nyilvánosság* új eszközei és terei: az *egyesületek* és a *sajtó*.

A 18. században a felvilágosodás eszméinek terjesztésében és a felvilágosult nemesi reformerek nézeteinek kialakulásában fontos szerepet játszottak a *szabadkőműves-páholyok*. A szabadkőművesség Ausztriában a század közepén, nálunk az 1760-as évek végétől terjedt el. II. József uralkodása idején hazánkban 28-30 páholy működött, tagjaik száma 600 és 1000 között volt. A páholyokban – ahol nem voltak születési és rangbeli különbségek – rendszeresen megvitatták a kor társadalmi és kulturális problémáit. Az 1790-es években a jozefinista értelmiség fontos találkozó helyei voltak az olvasókörök és „klubok". Az egyesületek és társaságok száma az 1820-as évektől ugrásszerűen megnövekedett. Kezdetét vette a „civil társadalom" szerveződése. A korban élt jeles történetíró, Horváth Mihály írja: „Egy évtized óta mindennemű tudományos, művészeti, emberiségi és anyagi célok elérésére számos, naponként szaporodó társaságok és egyesületek alakulnak közöttünk, melyek minden osztályúakat egyesítenek kebelükben; e társulatok kizárólag egyenlőségi elven alapulnak."* 1848-ban Magyarországon 500, Erdélyben mintegy 100 egyesület létezett, tagjaik száma 100 ezer körül járt. Túlnyomó részük 1830 után keletkezett.

A nyilvánosság másik rohamosan bővülő tere a *sajtó* volt. A magyar nyelvű sajtó kezdetei az 1780-as évekre nyúlnak vissza: Pozsonyban jelent meg 1780-tól a

* Idézi Mezey Barna (szerk.) *Magyar alkotmánytörténet*. 2. átd., jav. kiad. Bp. 1998, 198.

Magyar Hírmondó, Bécsben a *Magyar Kurír* (1786). Az utóbbiban olvassuk az 1790. évi országgyűlésről szóló tudósításban: „Nyomtattassék magyarul a Deárium; mert *a szabadságnak a publicitás, a dolgoknak közönségessé való tételek az első jele!*"* A 19. század elején Kultsár István Pesten megjelenő lapja, a *Hazai Tudósítások* (1806), majd 1808-tól *Hazai és Külföldi Tudósítások* a legolvasottabb hírközlő újság. A polgári nemzetté válás eszméinek megvitatására, a hazai valóság alaposabb bemutatására a *Tudományos Gyűjtemény* hasábjain volt lehetőség, legalábbis 1819 és 1832 között, midőn Thaisz András, majd Vörösmarty Mihály voltak a folyóirat szerkesztői. Az 1830-as évek második felében a Bajza József által szerkesztett *Athenaeum* volt a liberalizmus eszméinek legszínvonalasabb fóruma. Az ekkoriban elszaporodó irodalmi folyóiratok és a divatlapok is érintették áttételesen a polgári reformokat.

Az 1830-as években jelent meg nálunk a szoros értelemben vett *politikai hírlap*. Széchenyi István lapja volt az 1832-től hetente kétszer megjelenő *Jelenkor*, Helmeczy Mihály szerkesztésében. Programja: „a nemzeti erőknek minden oldalú, szabad, de józan kifejtése, egyesítése".** A kormánytámogató fiatal arisztokraták, az újkonzervatívok több lapot is indítottak: 1837-ben Pozsonyban a *Hírnök*öt, majd 1841-ben a *Világ*ot, amely a „megfontolt haladás" támogatását tűzte ki céljául, végül 1844-ben a *Budapesti Híradó*t. A modern magyar politikai hírlap megszületését 1841 elején Kossuth Lajos lapjának, a *Pesti Hírlap*nak az első száma jelentette. A lap előfizetőinek száma meghaladta az ötezret. Erdélyben a reformerek lapja az *Erdélyi Híradó* volt, a konzervatívoké a *Múlt és Jövő*, mindkettőt Kolozsvárt szerkesztették. 1847-ben 6 magyar nyelvű politikai hírlap jelent meg, hetenként két vagy négy alkalommal. E lapok előfizetőinek száma megközelítette a tízezret, de olvasóik száma ennél sokszorta többre tehető, mert az előfizetők jelentős része kaszinó, olvasókör vagy egyéb egyesület volt. Mindent egybevéve megközelítően százezerre becsülhető azoknak a száma – a lakosság nem egészen 1 százaléka –, akik az országgyűlés és a megyegyűlések vitáit, a politikai elit tagjainak állásfoglalásait nyomon követhették a sajtóban, a reformkérdéseket megvitathatták a különféle egyesületekben.

A korabeli Európa korszerű eszmevilágát, politikai irányzatait a hazai olvasók főleg a délnémet liberális lapból, az *Augsburger Allgemeine Zeitung*ból ismerhették meg, amely rendszeresen foglalkozott a magyarországi viszonyokkal, gyakran közölt cikkeket magyarországi szerzők tollából is. A nyugat-európai liberális eszmék megismeréséhez hozzájárultak azok a német, francia vagy angol nyelvű könyvek is, amelyeket az érdeklődők megvásárolhattak, főleg Pest és Buda nagy könyvkereskedéseiben, de más jelentősebb városokban is. Eötvös József az 1840-es években min-

* Kókay György (szerk.) *A magyar sajtó története. I. 1705–1848*. Bp. 1979, 144. (Kiemelés – K. L.)
** *Jelenkor*, 1832. január 4., 1.